

doi: 10.24834/educare.2109.4.5

Antirasismens Andra:

Berättelser om förortselever i innerstadens gymnasium

Rickard Jonsson

<https://orcid.org/0000-0002-2001-6136>

rickard.jonsson@buv.su.se

The category of the “immigrant student”, which is often used in the educational setting from where the following study collects its data, is indeed an elusive one – especially so when it is employed as a label of students who have no experience of migration at all. The frequent use of the category is even more confusing, considering that Swedish publicity could be described as characterized by a hegemonic anti-racist discourse, including an often reproduced master narrative of a country which – except from a few right wing extremists – is considered to be a nation without racism. Drawing on linguistic ethnographic data from a fieldwork in a high prestigious secondary school in inner city Stockholm, this article examines how narratives of an unruly classroom behavior become associated with “the young immigrant student” category, and furthermore, how students rhetorically manage the dilemma to tell that story without sounding disparaging. The paper is an investigation of anti-racist ways of talking about failing students as the ethnic or racial Others.

Keywords: anti-racism, color-blindness, failing boys, immigrant students, linguistic ethnography

1. Inledning

“Att vara politiskt korrekt är inte någonting nytt” skrev gruppen *PK – det fnaste vi har* på sin facebookside under tiden som fältarbetet för den här artikeln bedrevs. ”Rasister, trångsynta människor och åsiktsbestämda kastar ur sig ’var inte så jäkla PK, var inte så jobbig’. Men vi känner att *jo*, om att vara respektfull, inkluderande och synliggörande för vissa är att vara jobbig – då är det ju exakt det som vi ska vara.” Det är en ståndpunkt i linje med Sarah Ahmeds (2011) tankar om

Rickard Jonsson

den feministiska glädjedödaren. Det är en antirasistisk handling att vara jobbig; att förstöra den goda stämningen genom att påpeka de vardagliga ord och handlingar som diskriminerar, exkluderar och förtrycker. På sidan har gruppen postat en bild av en chokladboll som getts namnet pk-bollen – ett direkt svar på de högnationalistiskt anstrukna grupper som krävt att chokladbollen ska fortsätta döpas efter n-ordet. *PK- det finaste vi har* är också ett svar på Sverigedemokraternas retorik om den politiskt korrekta samhällseliten som de påstår har bidragit till ett censurerande och förljuget debattklimat där vanliga människor (vilka det nu skulle vara) inte längre tillåts säga ”som det är”.

Intressant nog verkar språkanvändning och det politiskt korrekta bli ett fält där det här slaget står. Genom att hylla eller kritisera PK på sociala medier berättar vi något om vem vi är och vem vi inte är. I kampen om ord och vad vi får eller bör säga konstrueras vem som är rasist eller antirasist. Och när exempelvis SD beskrivits som ett neofascistsikt parti med rötter i den öppna rasistiska rörelsen svarar de med att kasta tillbaka fascistordet i sin retorik om ”PK-fascisterna” som målas upp som ett hot mot yttrandefriheten.

Särskilt intressant är att antirasismen och antifascismen tycks vuxit sig hegemonisk i de här diskussionerna. Ingen är längre fascist eller rasist om man lyssnar på hur merparten av de politiska aktörerna benämner sig själva – inte minst Sverigedemokraterna bedyrar sin nolltolerans mot rasism. Men som van Dijk (1992) påpekat kan förnekandet av rasism paradoxalt nog vara förknippat med nya former av rasism (se även Blommaert och Vershueren, 1993; 1998). Att svära sig fri från rasismen betyder med andra ord inte att vi kommit bortom den. Den tolerans och självbetitlade antirasism som vi kritiskt synar i det här specialnumret framstår som en avgörande retorisk resurs för att göra sig själv trovärdig i diskussioner om mångfald. Det väcker frågor om vad människor gör med antirasistiska eller icke rasistiska talhandlingar.

Med den här artikeln vill jag hörsamma en uppmaning som formulerats inom kritisk vithetsforskning (Hikido och Murray, 2016) och som handlar om att kartlägga hur människor i privilegierade positioner – i traditionellt vita rum – berättar om sin syn på ökad mångfald. Mer specifikt närmar jag mig den frågan genom att undersöka hur elever på en prestigefull innerstadsskola i Stockholm, med mycket tradition i väggarna, berättar om en ny elevgrupp på sin skola som de förknippar

med skolproblem, disciplinbrott och stök i klassrummet. Det visar sig att denna elevkategori i sin tur associeras till föreställningar om förortsskolor och det icke svenska. Därmed uppstår ett dilemma: hur ska de som intar antirasistiska eller icke-rasistiska positioner samtidigt sätta ord på problemen som de ibland förknippar med ”förortseleven”, ”invandraren” eller den ”icke-vite Andre” – utan att själva framstå som fördomsfulla? Slutligen vill jag undersöka hur den antirasistiska diskursiva regimen som råder på skolan kan samexistera med mer laddade uttryck på samma plats – exempelvis hur det politiskt mycket inkorrekta ordet “babbe” kan används av röster som jag i övrigt uppfattar som tydligt antirasistiska.

2. Om färgblind antirasism

Ett ställe att börja nysta i den frågan kan vara att se hur kritisk ras- och vithetsforskning diskuterat den tystnad som omger fenomenen ras och rasism. Sociologen Eduardo Bonilla-Silva (2002; 2010; 2011) uppmärksammar i sina arbeten en förändrad diskurs om mångfald och rasism som utger sig för att vara tolerant men som ständigt hittar nya former för att återskapa rasistiska strukturer. Ett sådant exempel är vad Bonilla-Silva kallar färgblind rasism, det vill säga att hävda att vi kommit bortom ras, att alla är lika, eller att förneka hudfärg som betydelsebärande. Färgblindheten kan förstås som en moralisk ståndpunkt: att slå fast att man inte gör skillnad efter hudfärg, eller att anföra att motsatsen, att tala om ras, i sig vore att gå rasismens ärenden. Att hävda sin färgblindhet blir ett sätt att iscensätta en antirasistisk position som inte behandlar eller ser människor efter hudfärg. Färgblindhet, menar Bonilla-Silva, tillåter därför människor att tro att världen har kommit bortom rasfrågan. Problemet som uppstår är att man därmed heller inte kan erkänna den diskriminering som utgår från hudfärgens betydelse (Bonilla-Silva och Forman, 2000; Bonilla-Silva, 2002). Hävdandet av moraliskt goda principer – att vi kommit bortom ras – skulle därmed kunna användas för att också förneka hudfärgens betydelse i diskriminerande praktiker.

På liknande sätt, men i en svensk kontext, har Tobias Hübinette och Catrin Lundström (2011; se även Hübinette m fl 2012) uppmärksammat vad de kallar för en svensk färgblind *antirasism*. Utgångspunkten i deras analys är att antirasismen blivit hegemonisk i Sverige. Det har enligt författarna gjorts till ett moraliskt signum att vara antirasist och samtidigt slå fast att vi inte bör tala om ras i det offentliga Sverige. Hübinette och Lundström menar att ståndpunkten är ett idealtillstånd

som de allra flesta visserligen kan sluta upp kring som idé, men som för den skull inte kännetecknar hur människor med olika hudfärg bemöts och betraktas i det samtida Sverige. Därmed skissas en situation där det nya sättet att upprätta skillnad och hierarkier på utgår från att först förneka förekomsten av ras och rasism. Färgblindheten blir en antirasistisk karta som glömt att markera delar av ett rasistiskt landskap.

Det kan förvisso invändas att den svenska självbilden av att vara ett särskilt tolerant och antirasistiskt land, har utmanats de senaste åren. Sverigedemokratisk retorik har kommit att normaliseras alltmer och ett nytt politiskt landskap har skapats när Moderaterna och Kristdemokraterna öppnat för att bedriva politik med stöd av SD, eller när Socialdemokraterna följt upp med utspel om en mer restriktiv migrationspolitik. Men den förskjutningen står inte i motsats, utan *utgår* från en färgblind antirasistisk retorik. Budskapet om invandring som problem och ropet på stängda gränser har förmedlats hand i hand med utspel om nolltolerans mot rasism och att stå upp för mångfalden. Den allt strängare tonen i migrationsfrågan har formulerats med en antirasistisk språkdräkt (jfr van Dijk, 1992).

Färgblindheten har vidare analyserats i klassrumsforskning och olika pedagogiska miljöer. Flera amerikanska skolforskare har talat om att färgblindheten går hand i hand med att pedagoger, som en medveten strategi, är tysta om hudfärg (Castagno, 2008; Haviland 2008; Pollock 2004). Denna tystnad är inte en glömska eller försummelse, utan tvärtom ett medvetet pedagogiskt förhållningssätt som innefattar ett moraliskt ställningstagande: Det färgblinda klassrummet hyllar mångfald och understryker att alla är lika (jfr Jonsson, 2018; Jonsson & Milani, 2009). Den färgblinda pedagogen undviker alla ord som kan förknippas med ras. Och den färgblinda antirasistiska lärarens tystnad om hudfärg kan i sin tur fungera som ett sätt att undvika att visa förutfattade meningar eller att riskera att kritiseras för att särbehandla elever.

Det är ett förhållningssätt som i en första anblick är svårt att invända mot – men Castagno (2008) menar att den aktiva tystnaden om ras kan skapa en pedagogisk kultur där diskriminering ignoreras och där vithet återskapas som norm och status quo (se även Haviland, 2008). Stoll (2014) visar i en studie av amerikanska lärare som framhåller vikten av att inte tala om elevers hudfärg, att ansträngningen att hålla samtalsämnet borta *bekräftar* dess betydelse. Tystnaden är alltså ingen

garanti för att vi skulle ha kommit bortom kategoriseringar, tankemodeller eller konstruktionen av ett vi och de andra där hudfärg blir betydelsebärande.

Även när pedagoger aktivt uttrycker ett antirasistiskt förhållningssätt kan hudfärg vara en kategori som spelar roll, som omgärdar elever och tillskriver dem betydelse – trots sin påstådda frånvaro (Lewis, 2001; Pollock, 2004). Också när kategorier inte explicit uttalas kan lärare och elever åberopa dem genom att hänvisa till platser, språk, skolor, eller en mångfaldsdiskurs. Kategorierna finns och är verksamma även när de hanteras med försiktighet eller omgärdas av tystnad.

3. Problemet med att söka efter rasistiska intentioner

Nu har analyser av färgblind rasism, bortom det explicit rasistiska uttrycken, i sin tur mött kritik. Det har invänts att om rasism finns överallt och återberättas till och med av den som slår fast sin färgblindhet och antirasism, så kan inte längre den uttalade rasisten särskiljas från vardagligt tal utan rasistiska intentioner. Den invändningen innefattar i sig ett problem eftersom fokuset på just rasistiska intentioner riskerar att missa rasistiska effekter av kommunikation, där ingen menade något illa.

Det finns alltid ett problem med att leta efter avsikter och intentioner i samtal eftersom man lätt hamnar i gissningar och spekulation. Intentionen är särskild problematisk när det kommer till debatter om diskriminerande språk. Problemet med en definition som bara rymmer den medvetet uttryckta rasismen, menar Pripp och Öhlander (2008), är att alla andra diskriminerande handlingar i så fall osynliggörs. Poängen som jag kommer återkomma till är att olika former av exkluderande föreställningar kan rymmas också i antirasistiska eller icke-rasistiska samtal och oavsett om någon hade avsikt att diskriminera.

I sin numera klassiska studie av nyzeeländares förhållande till nationalism och den maoriska minoriteten i landet, gör Margaret Wetherell och Jonathan Potter (1992) därför upp med traditionen av att söka attityder och intentioner bakom rasistiska uttryck. Istället för att avtäcka sanningen om rasismen riktar författarna blicken mot hur deltagarna i deras studie skapar den maoriska minoriteten som de annorlunda under intervjuerna – även när samtalen inte alls inramas av någon rasistisk ton. De visar att även liberala och jämlika argument kan användas för att upprätthålla

skillnadstänkande. Det perspektivet ligger också nära den lingvistiska antropologen Mary Bucholtz (2011) studie av hur vita amerikanska ungdomar iscensätter vithet i talet om rasism. Bucholtz visar hur demokratiska paroller av slaget ”vi gör ingen skillnad” eller ”här är alla lika” faktiskt riskerar att ignorera diskriminering på grund av hudfärg. Att hylla mångfald, menar den kritiska vithetsforskaren och feministen Sara Ahmed (2006; 2012), kan vara ett sätt att osynliggöra rasism. Genom att hylla mångfald ingjuts en föreställning om att vi lämnat diskriminering bakom oss. Det blir ett sätt för att slippa göra något alls, ett sätt att säga att rasismen inte finns hos oss längre (Ahmed, 2006; 2012). Ahmed kallar sådana talhandlingar för icke-performativa.

Så hur skulle en analys av det antirasistiska eller icke rasistiska samtalet om den Andre gå till? En helt avgörande fråga när det kommer till att berätta om ett ämne som kan tänkas laddat, skriver Jonathan Potter (1996), kan summeras i frågorna ”vad behöver undvikas?” eller ”vad står på spel?”. En talares trovärdighet påverkas av hur sådana frågor hanteras. Regeln är enkel. Det gäller att försöka övertyga och framstå som pålitlig när man pratar – exempelvis genom att inte låta som att man talar i snävt egenintresse eller som att man har en dold agenda. Jag använder det perspektivet när jag nu ska undersöka hur några elever hanterat dilemmat att tala om ämnet klassrumsstök och ordningsbrott i termer av att det är förortseleven, invandraren eller den icke-vite Andre som är den typiska stökiga eleven. Och jag vill visa hur de lyckas berätta den historien utan att själva låta ogina eller nedsättande. Jag vill undersöka hur detta dilemma hanteras i berättelser om andra elever, på samma gång som en antirasistisk, eller en icke-rasistisk, svenskhet konstrueras i våra samtal under intervjuer och i skolvardag.

4. Etnografi i ett innerstadsgymnasium

De exempel jag snart ska analysera är hämtade ur en studie om kategorin skolans stökiga pojkar som narrativ. I två olika fältstudier – tre månader i en gymnasieskola i Stockholms ytterstad, och ytterligare tre månader i ett av Stockholms innerstadsgymnasier – tillsammans med 30 intervjuer med elever, undersöker jag där hur det berättas om kön och skolmotstånd i intervjuer och skolvardag, och hur de samlade berättelserna ramar in och begripliggör hur några av de unga jag följt bemöts eller berättar om sig själva (Jonsson, 2015). I den här artikeln är materialet hämtat från mitt fältarbete i innerstadsskolan, där jag följt en klass på det samhällsvetenskapliga programmet, i deras skolvardag och genom intervjuer. Skolan har hög status och relativt höga intagningspoäng.

Det är en klassisk läroverksbyggnad. I korridorerna hänger konst bredvid porträtt av tidigare rektorer. Utanför skolans entré läser jag versrader som uppmanar till fosterlandskänsla, inhuggna i granit. Går man in genom entrén möts man av affischer med politiska budskap från moderaterna, queerfeministiska anslag som uppmanar oss att vara stolta över den vi är, samt en slags Hall of fame över tidigare elever som i vuxen ålder gjort framgångsrik karriär inom politik, kultur och näringsliv. Bland porträtten av berömda alumnielever hänger också en spegel, med en skylt, som anger ett slags framtidsscenario, som slår an tonen för skolans anda:

”Det här är du, en plats i skolans hall of fame i framtiden. Du är en av de mest framgångsrika eleverna genom tiderna. Du har lyckats med allt du velat inom såväl arbete som privat. Du har också bidragit mycket till skolan, genom din arbetsvilja, nyfikenhet och din vänlighet mot andra elever”

Just framgången och vänligheten talas det mycket om under tiden för mitt fältarbete. Artigheten framhålls som viktig av eleverna jag följer, och med den understryks att man ska behandla alla med respekt. Det stämmer också väl överens med skolans värdegrund, som sitter anslagen på en stor skylt i skolans entré – där ordet *mångfald* är ett av de nyckelord som får allra störst utrymme. För att förstå skolkontexten bör det sägas att skolans elevsammansättning förändrats det senaste decenniet, mycket tack vare möjligheten att fritt välja gymnasieskola. Frågan om hur nya elevgrupper sökt sig till skolan, att eleverna inte längre bara kommer från närområdet i den ekonomiskt välbeställda innerstaden, är också ett närvarande samtalsämne bland elever under tiden för fältarbetet.

Jag har bedrivit fältarbetet i traditionen lingvistisk etnografi. Jag bär ständigt med mig en digital diktafon tillsammans med ett anteckningsblock när jag är i skolan. I fältdagboken för jag anteckningar över händelser, relationer, rum, kroppsrörelser och minnesanteckningar över mina egna reflektioner. Jag transkriberar detaljerat och ordagrant för att komma åt vad deltagare gör med ord i social interaktion. En tid in i fältarbetet intervjuar jag också eleverna i de klasser jag följer. Ett särskilt tema i intervjuerna handlar om studier, disciplin, ordningsbrott och stök i klassrummet. Det är här jag samlade in ett material om hur elever talade om den stökiga eleven som förknippad med förort eller det ickesvenska.

Även om det ibland händer, så frågar jag inte ofta explicit om etnicitet, svenskhet eller förortseleven i mina samtal. Däremot har jag ett stort intresse för hur samma ämnen dyker upp i vardaglig kommunikation. Jag intresserar mig särskilt för det vardagliga berättandet som utspelas mellan människor – inklusive interaktionen i mina forskningsintervjuer. Narrativforskarna Michael Bamberg (2006; 2007) och Alexandra Georgakopoulou (2006; 2007) har i sina arbeten beskrivit det som ett intresse för historier som skapas mellan deltagare, replik för replik, och som växer fram och formas under samtalets gång. Mycket står nämligen på spel i vardagligt berättande och om man söker där kan man få fatt en rad olika händelser – inte minst hur elever genom berättelser uttrycker moraliska ståndpunkter, hanterar känsliga ämnen eller hur de berättar om sig själva och andra.

4.1 Nya ord för förortseleven

Det händer ibland, när jag frågar elever och personal på innerstadens gymnasium om vilka program och vilka elever som går på deras skola, att den delen av skolbyggnaden som kallas ”västra flygeln” tillsammans med ”naturvetenskapliga programmet” ställs i relation till övriga skolan, som en slags grov indelning. I västra flygeln har de elever som går det naturvetenskapliga programmet sina skåp. Just naturprogrammet har en relativt hög andel elever som reser från andra delar av Storstockholm.

Första gången jag presenterar mitt forskningsprojekt säger en lärare att jag borde följa naturklassen på skolan. Jag har redogjort för mitt intresse om kön och studiestrategier och förklarat att jag söker elever med olika skolerfarenheter. ”För i naturklasserna är det verkligen intressant att studera frågor om pojkar och skolmotstånd”, menar läraren. Men påpekandet blir hängande i luften och jag får aldrig veta vad som är det spännande med just naturklassen.

Läraren Niklas ger en mer detaljerad beskrivning när jag pustar ut på soffan i hans arbetsrum efter en skoldag. Han berättar om den förändring som skolan genomgått de senaste åren. ”Man ser mer mångfald i korridoren nu”, förklarar han och tillägger att det framförallt är det naturvetenskapliga programmet som elever med utländsk bakgrund kommer till. ”De håller till i västra flygeln, och då uppfattas dom som förortsklassen, och så blir samhällsprogrammet mer svenskt.” Bokhyllorna i Niklas arbetsrum har samma litteratur om genus, queer och diskursanalytisk teori,

som mina egna hyllor på universitetet. Under tiden i fältarbetet märker jag att vi är överens om det mesta. När vi nu resonerar om västra flygeln råder inget tvivel om att hans beskrivning är analytiskt menad. Han är den som pekar ut den länk mellan å ena sidan den lokala benämningen för olika elevgrupper och å andra sidan svenskheten: ”västra flygeln” och ”naturklasserna” betyder ofta ”förortseleverna” eller ”invandrareleverna” på skolan.

Kopplingen bekräftas av diskussionstrådar på nätet som handlar om innerstadsgymnasiet. Elever som står inför valet att välja gymnasium får råd och beskrivningar av äldre elever som har gått på skolan. Dessa diskussionstrådar möjliggör ett anonymt samtal där man med aliasnamn kan fråga och uttrycka det som annars förblir osagt. Just associationen mellan naturvetenskap och det icke-svenska tas upp här:

”Om man tar västra entrén till NV korridoren så är det som att komma till Iran ;)” förklarar ett inlägg. Någon annan svarar:

”Jag har gått på skolan, och trivdes inte jättebra. Men det finns inte så många invandrare som alla tror. Och dom som finns är satta i speciella klasser så man märker ändå inte av dem.”

”Nu kanske jag låter lite fördomsfull”, svarar ett tredje inlägg, ”... men finns det verkligen några GanGzTah-invandrare som har tillräckligt bra poäng för skolan? De invandrare som går där måste väl ändå vara rätt så ambitiösa / integrerade / intelligenta / trevliga?”

Så skapas en associativ kedja där invandraren vid skolan är trevlig och därmed *integrerad*, vilket på samma gång förutsätter invandraren som inte rör sig mot svenskheten är förknippad med dess motsats: oambitiös, ointelligent, otrevlig. Tonen på nätet skiljer sig radikalt från hur saken diskuteras bland personal och elever i skolans korridorer. Ingen uttrycker sig nedsättande om ”GanGzTah-invandrare” som man helst vill slippa möta. Istället talas det om naturklassen och västra flygeln, och det är oftast som svar på mina frågor när jag ber eleverna beskriva skolan som uttrycket dyker upp.

Jag har informerat om mitt forskningsintresse om maskulinitet och studiestrategier, och jag ber dem berätta om klasskamrater eller stämningen på skolan. Alla jag följer förefaller måna om att ge svar på frågorna jag har, men det är förknippat med dilemmat att peka ut någon som associerad

Rickard Jonsson

med föremålet för min studie. Med uttrycken ”naturklassen” eller ”västra flygeln” kan man därför göra två saker: dels berätta om ämnet stökighet bland eleverna på naturprogrammet, dels undvika risken att visa upp fördomar, eftersom inga ord som används kan associeras med det politiskt inkorrekta.

4.2 Fördomarna som vi hade förr

Jag lägger märke till att många gånger som eleverna i västra flygeln omnämns i olika samtal bland samhällseleverna, så understryks det att det är bra med *blandning* på skolan. På ett liknande sätt berättar Ludvig en gång för mig om tidigare klasskamrater från Stockholmsförorten Fisksätra, som han mötte under sin högstadietid.

Ludvig: Dom [från Fisksätra] har kanske raderat ut lite såhär *fördomar*.

Rickard: Ja vadå fördomar?

Ludvig: För dom var ju fortfarande schysta och så. Vi hade ju såhär, säkert en, två, tre stycken somvar från *Fisksätra* om du vet var det ligger? Utanför [ja, ja] vid Saltis. Ööh (lång paus) som kom till våran klass. [ja] Öh e å dom var då lite stökigare än alla andra, men dom, dom *breddade* allas perspektiv också så.

Rickard: Okej, hur då?

Ludvig: Nej jag vet inte. När vi, vi var ju inte vana vid, asså ... deras sätt att förhålla sig socialt [nä nej]. Öh som dom gav oss liksom ny influens i klassen, jag vet inte riktigt hur jag ska uttrycka det.

Färgblindhetens språk är undflyende, ofta subtilt och till synes motsägelsefullt, säger Bonnilla Silva (2002). Några av de kommunikativa resurser som han identifierar är exempelvis att samtalsdeltagare, för att inte framstå i dålig dager, först avfärdar rasistiska tolkningsmodeller eller talar om ”omvänd rasism”. Det är också vanligt när frågan om rasism berörs att använda diminutiver som förminskar ämnet eller att uttrycka förbehåll av slaget ”jag är inte rasist men...”. I mitt och Ludwigs samtal används ytterligare andra retoriska resurser.

Ludvig säger att eleverna från Fisksätra har tillfört någonting positivt. De lyckades vidga vyerna hos det ”vi” som han refererar till. Samtidigt är det något särskilt med dem. Han förknippar Fisksätra med det ovana och det utifrån kommande, en okänd värld för ”oss”. Nu rör sig samtalet på

minerad terräng och risken att något vi säger ska låta fördomsfullt hänger hotfullt över konversationen. För att hantera den risken hänvisar Ludvig till vår gemensamma förståelse av platsen Fisksätra genom att fråga mig ”om du vet var det ligger?” Frågan undersöker om vi delar gemensam kunskap om platsen, och diskurspsykologen Derek Edwards har visat hur just sådana uttryck bidrar till att skapa konsensus i samtal (Edwards, 2003).

Eftersom jag dessutom svarar ”ja, ja” på frågan, kan samtalet obekymrat fortsätta på inslaget spår – mitt korta instämmande betyder väl ungefär ”jag förstår vad du menar” eller ”ingen fara, fortsätt berätta.” På så sätt undviker också Ludvig risken att driva en ståndpunkt om Fisksätra som bara skulle vara hans egen. Med hjälp av hans fråga och mitt instämmande ”ja, ja” enas vi om vem eleverna från Fisksätra är.

Så bestäms betydelsen av en förort och dess invånare i vår dialog, utan att några nedsättande ord behöver användas. Ludvig ger också en hel del annan information om Fisksätraeleverna. Han säger att hans klass inte var vana vid det sätt som de betedde sig på. Han säger att ”de var lite stökigare än alla andra” och de förknippas med ett beteende som inte gick att känna igen. Deras uppförande framstår som något utanför normaltillståndet. Dessutom beskrivs själva platsen Fisksätra som ”utanför” det angränsande och ekonomiskt mer välbeställda området Saltsjöbaden, som i sin tur görs familjärt genom att kallas ”Saltis”.

Skulle vi slutat vårt samtal där vore risken stor att vi framstått som fördomsfulla. Men nu gör Ludvig en grundläggande reflexiv manöver: trots det stökiga uppträdandet var det ”en stor tillgång” att ha Fisksätraeleverna i klassen, säger han, eftersom de raderade ut ”fördomar hos oss”, och dessutom gav ”ny influens”. Problemet ligger inte alls hos Fisksätraeleverna, det ligger hos ”oss från Saltis”.

Fördomarnas tid är förbi. De tillhör ett passerat jag som Ludvig numera har raderat och lämnat bakom sig – tack vare mötet med de nya influenserna. Just sådana uttalanden där man uttrycker skam över det förflutna, skriver Sara Ahmed i boken *Vithetens hegemoni*, kan användas som en resurs för att visa stolthet och moraliskt tillfrisknande i nuet (Ahmed 2011). Om vi bekänner tidigare fördomar kan vi inte gärna längre vara fördomsfulla i dag.

Rickard Jonsson

Jag och Ludvig tycks välja våra ord med omsorg. Istället för att tala om centrum, förort, svenskhet eller invandrare används orden ”radera fördomar” och ”nya influenser”. Användningen av sådana metonymer tillsammans med strategin att vända potentiella problem till beskrivningar av något som utmanar blir resurser för att skapa oss själva som reflekterande. Så kan Fisksätraeleven eller förortseleven pekats ut som den främmande, och dess närvaro laddas med det positiva – samtidigt som förståelsen av ett antirasistiskt svenskt vi skapas i dialog.

4.3 Ett fikasamtal om svenskhetens gränser

Jag sitter under en lunchrast på ett café, tillsammans med Sonja, Julia, Sophie, Elizabeth och Kattis. Efter att jag förhört mig om vad de vill ha gör jag en lång beställning vid kassan: två chailatte, två vanliga latte, en kopp grönt te och en kopp kaffe. När jag kommer tillbaka med beställningen på vinglig bricka är Sonja inbegripen i en diskussion med sina vänner om tandoperationer. Hon håller upp sin iphone med närbilder på olika tandrader som illustrerar ett mindre fördelaktigt före och ett vackrare efter behandlingen.

”Är det nån *annans* tänder dom sätter på då?” undrar Sophie.

”Är du *dum* i huvet eller?” svarar Sonja skrattande och förklarar i detalj hur behandlingen går till.

”Vad säger du Rickard? Ska du ha porslinständer?” undrar Julia.

De snabba replikerna övergår i ett stort skratt. Jag har lärt känna Sonja, Julia, Sophie, Elizabeth och Kattis som en grupp elever som generöst bjuder med mig att följa dem, och som ofta kommenterar sin plats på skolan – som en grupp tjejer, uppvuxna i innerstaden och som ibland får förhålla sig till klasskamraters uppfattningar om dem som vore de ytliga eller bortskämda. Ibland hör jag andra elever kalla dem en rad olika smeknamn: ”De är som stereotypen av sex in the city”, säger Ludvig skrattande och tillägger att han gillar dem, de är roliga och han trivs att umgås med dem. Andra intar ett mer distanserat förhållningssätt när de beskrivs med ord som ”de högljudda” eller när de kallas ”pappa betalar”.

Tjejerna kan samtidigt kaxigt och med rappa repliker försvara sig mot dessa smeknamn. Jag skratrar ofta i deras sällskap och jag slås ibland av deras artiga sätt att ta hand om mig: ”Rickard, vet du

var vi ska vara?” frågar Julia mer än en gång under min tid i skolan, när hon ser mig i korridoren, förmodligen med ett frånvarande uttryck, när jag gör en anteckning i min fältdagbok. När vi sitter på caféet återkommer samtalsämnet ideligen till hur gruppen känner sig exkluderad av klassen och att andra klasskamrater verkar ha fördomar om dem. Elizabeth konstaterar så att hennes klass till stor del består av invandrare, vilket möter en snabb replik från Sophie:

”Det låter inte bra att säga så!”

”Har jag sagt att det är nåt *fel* med det?” svarar Elizabeth, ”jag är ju tredje generationens invandrare själv! Verkligen inget fel med det, jag sa bara att nästan hela vår klass *är* det, det är bara, det är bara *fakta*.”

Man kan förstå Sophies invändning mot Elizabeths beskrivning av att klassen är full av invandrare. ”Full” antyder en gräns, ett mått som kan bli rågat, att invandrare är något som det kan bli för mycket av i en och samma klass. Här står Elizabeths trovärdighet på spel. Sophies kommentar innebär en kritik som behöver hanteras och Elizabeth vidtar två strategier. För det första hänvisar hon till att det ”bara är fakta” och säger därmed att hon själv inte lägger någon värdering i att beskriva klassen som full av invandrare. Det är ett sätt att framställa beskrivningen som neutral och frikopplad från Elizabeths egna ståndpunkter.

För det andra säger hon att hon själv är tredje generationens invandrare. Hon intar kategorin för att få lov att uttala sig om den. Sociolingvisterna Anna De Fina och Alexandra Georgakopoulou (2012) beskriver den regeln som att den som har en egen erfarenhet av ett ämne, ges en självklara rätt att berätta om samma fenomen. Om man är lyckosam i att åberopa rätt kategoritillhörighet, skriver Jonathan Potter (1996, s 133), så behöver man inte förklara källan till sin kunskap eftersom man betraktas som kompetent och pålitlig berättare. Kort sagt: genom att påpeka sin tillhörighet med gruppen invandrare i tredje generation, hävdar Elizabeth rätten att beskriva klassen som ”full av invandrare” utan att själv framstå som fördomsfull.

När identiteten som tredje generationens invandrare väl är intagen kan skämten på temat att Elizabeth inte har så mycket gemensamt med förortstjejerna göras: ”Vi har ju inga gemensamma vänner med Zahra och Sima!” understryker Elizabeth, och fortsätter: ”Och jag undrar vart man

Rickard Jonsson

ska *hänga* om man hänger med dom? För jag tror inte att dom kommer in till stan, och jag vet inte om vi är sugna på att åka ut till Skärholmen heller!”

Långt skratt följer på Elizabeths krassa kommentar, och det är inte svårt att förstå poängen: genom att säga det som är på gränsen till tabu skapas en humoristisk stämning runt bordet samtidigt som skratten i sig mildrar de vassa orden. Alla vet att man inte borde säga så, men Elizabeths kaxiga formulering fungerar just därför – det ligger en gemenskap i att tillhöra den utvalda grupp där det känsliga skämtet går att dra, om en plats där ingen vill sätta sin fot.

Samtalet byter spår. Kattis frågar om mitt forskningsprojekt och eftersom de ändå visat intresse ber jag dem tänka efter om de någon gång har haft klasskamrater som haft rollen av att vara den som stör undervisningen. Kattis svarar snabbt att på den friskola som hon gick på i högstadiet hade de inte några stökiga elever. Och så tillägger hon:

”För skolan var väldigt ... bara samma människor, där var *bara* en typ av människor i den skolan. Vi hade *en* invandrare i hela årskursen!”

”Och det var vaktmästarens barn!” fyller Julia i.

”Det var kanske tre på hela skolan som hade, sen kanske det var nån som hade en fransk pappa, men det var inte, det är ju en annan sak!” förklarar Kattis i en kommentar som rymmer föreställningen om att riktiga invandrare inte samtidigt är vita västerlänningar. Och så fortsätter hon, ”det var väldigt segregerat ... det var väldigt en grupp av människor.”

Kattis historia är ett svar på att jag berättat om forskningsprojektet – min egen beskrivning har satt ramen för historien om svenskhet och segregation, och när det samtalsämnet är inslaget talar Kattis positivt om mångfald. Poängen kan jämföras med Elizabeths tidigare skildring av sin nuvarande klass som ”full av invandrare”. När Kattis talar om en segregerad skola utan invandrare verkar även svenskheten beskrivas i termer av för mycket. Segregation är ett ämne som i offentlig debatt ofta förläggs till andra platser än innerstaden, till förorten och till det mångkulturella. Men i tjejernas samtal riktas det kritiska ljuset mot innerstadens friskola, och jag förstår beskrivningen ”bara en slags människor” som ett negativt omdöme om skolan. Och i samtalet som fortsätter gör de ett tydligt positivt ställningstagande för mångfald.

Det uppstår några pauser när den poängen ska förmedlas. Kattis säger ”för skolan var väldigt ... bara samma människor”, och hon säger ”det var väldigt segregerat ... det var väldigt en grupp av människor”. När diskussionen kretsar runt ämnen som nationalitet, etnicitet eller klassbakgrund uppstår tystnader och tvekan. Det är samtalets förbjudna ord, eller vad Judith Butler (1997, s 130ff) talar om som det onämnbars domän. Tystnaderna antyder ett ämne som vi känner till men som vi inte kan sätta ord på.

När vi sitter med våra koppar av kaffe och te runt bordet och tjejerna samstämmigt beskriver sin gamla skola som alltför svenskt homogen, bygger vi också trovärdighet som antirasistiska röster. Men i vårt samtal om allt som är bra med mångfald förknippas också invandraren med det anorlunda. Att inte ha några invandrare på skolan görs – för ett kort ögonblick och i en hastig kommentar – liktydigt med att vara en skola fri från stökiga elever.

4.4 Vad mångkulturellt det blivit!

”Jag tänkte börja med att berätta lite om mitt liv”, inleder David ett anförande inför sina klasskamrater, när han en dag fått en hel lektion av läraren Niklas för att berätta om rasism och antisemitism i Sverige. Och så fortsätter han med att beskriva hur han lever ett traditionellt judiskt liv i Stockholm, och att det livet innefattar ett hot. Han berättar om förföljelser och antisemitiska konspirationsteorier och om tillmälen han själv utsatts för i sitt liv. Han jämför judars situation med andra förtryckta minoriteter som romerna och kurderna. Niklas nickar och håller med, och en stund in i föredraget ber han om ordet och säger som en hedersbetygelse att han kunde ha skrivit Davids manus själv.

”Var man än går måste man ha beskydd. Utanför skolan, församlingen, synagogan, så behöver man beskydd. Och det är i Sverige!” understryker David innan han rundar av sitt föredrag: ”Så sammanfattningsvis vill jag avsluta med att det enda botemedlet mot antisemitism är kunskap, och det är det jag försökt förmedla till er i dag ... tack för att ni lyssnat!”

”Woow!” utbrister Fanny i den korta pausen som uppstått efter Davids avslutande ord, och ropet utlöser i sin tur en lång och intensiv applåd från hela klassen. Efteråt på lunchrasten säger Pontus, Nils och Amir till David att det var både modigt och viktigt av honom att prata om äm-

Rickard Jonsson

net. Och även om föredraget utgör en särskild klassrumssituation under terminen så är det samtidigt del av en hegemonisk ordning i det här klassrummet; där antirasismen uttrycks i undervisningen som ett explicit och absolut värde.

Någon dag senare står David, Nils, Pontus och Amir i korridoren och väntar på att en ny lektion ska börja. Läraren dröjer och eleverna har samlats runt den ännu låsta klassrumsdörren. Med sina klasskamrater som publik kommenterar David en alumniträff på skolan som just ägt rum. Han har stött ihop med en grupp äldre män som i sin ungdom varit studenter på skolan, och som nu besökt sina gamla klassrum. Det verkar ha varit något komiskt över denna samling äldre herrar för plötsligt växlar David och Nils sätt att tala, så att de imiterar deras röster:

”Hallå Tjabo”, säger Nils. ”Nämen se god dag, von Färsen!” svarar David med raspig gubbröst.

Skämtet fortsätter med repliker om hur de ska ut på jakt, och att de otåligt väntar på nästa aktieutdelning. De gör parodi på de tillfälliga gästerna genom att använda deras röster. Och genom skämtet distanserar sig killarna från samma grupp. I deras skämt görs den äldre generationen från överklassen till den dråplige andre.

Victor, som går i samma klass, tar under en intervju upp samma händelse, när jag ber honom beskriva vilket rykte han tror att hans skola har.

Victor: Fördomar som dom som inte går här [har om skolan], det är ja snobbskola och sånt där. Men jag tror det är lite mer traditionellt eftersom typ, nittonhundratalet, *då* kanske det var det. Ja, för häromdan, nej häromdan den var typ några månader sen, men då kom studenter från sextitvå.

Rickard: Från sextitvå?

Victor: Ja som var här. [ja] Dom var alla såhär, ja jag är inget, jag är inte fördomsfull men alla var, ja, *kostymer* å [ja ok ok] snobbiga, alltså.

Rickard: Vadå så dom gjorde såhär besök i gamla skolan eller?

Victor: Ja, och dom blev ju förvånade över hur det såg ut *nu* [NN skrattar] så här.

Rickard: Va, va, va, det var intressant, vad var dom förvånade över då?

Victor: Äh asså, jag snacka ju aldrig med dom. Men man såg på deras ansiktsuttryck bara, ”äh vad kanske mångkulturellt det är *nu*”, såhär. Det behöver inte va dåligt men dom kanske tänkte ”ja förut var det bara innerstaden här”. Nu är det lite mer folk från överallt såhär. Eh, det tror jag dom tänkte.

Det är komiskt dråpligt att imitera äldre män som säger ”Nämen se god dag von Färsen”. Och Victors beskrivning av hur männen tänkte ”äh vad kanske mångkulturellt det är nu” utgår från samma poäng. Att på det här sättet använda reported speech kan vara ett sätt att förlägga problematiska värderingar till någon annan. Att citera ”överklassens äldre kostymklädda herrar”, som kommer från en svunnen tid på ”nittonhundratalet”, blir en möjlighet för Victor att dels beskriva skolan som mångkulturell och dels tillskriva överklassens äldre män den kritiska hållningen till mångkulturen samtidigt som han själv försvarar den. Victor har inte talat med besökarna, men han tolkar deras ansiktsuttryck som att de tycker att skolan blivit för mångkulturell. Han lyckas också göra poängen att det mångkulturella syns, att det är något gästerna på besök nog lade märke till, att mångfald är iögonfallande.

När vi fortsätter vårt samtal tillägger han att han själv aldrig mött rasism under sin skolgång. ”Men det beror ju på hur man är, det kanske är för att jag kanske har bättre svenska, mer svensk av mig än vad naturklassen i västra flygeln är”, förklarar han. Victors självpresentation bekräftas av andra elever.

”Ja men tänk er Victor”, utbrister klasskamraten Gabriella en gång, ”bara för att han är *mörk* ser inte jag honom som invandrare!”

”Det gör inte jag heller”, fyller My i, ”han har samma kläder som oss, men det är för att han *beter* sig på ett visst sätt.”

”Men om Victor skulle prata så här ’jao, yeah’, *då* skulle ju han få den stämpeln”, förtydligar Gabriella. Det är en av få gånger i mitt material som hudfärg nämns. Och det blir möjligt att nämna genom att påpeka att ras *inte* har betydelse. Det vill säga, om man först understryker att ras inte spelar någon roll, verkar det ändå vara möjligt att försiktigt kommentera det. Genom uttrycket att hon ”inte ser Victor som invandrare trots att han är mörk”, garderar Gabriella sig mot eventuella anklagelser om att göra skillnad, samtidigt som uttrycket slår fast att svenskheten normalt är vit, klär sig snyggt och uppför sig väl. My och Gabriella uppfattar Victor som svensk eftersom han kan ”föra sig” och för att han inte säger ”jao” och ”yeah”.

4.5 Ordet babbe

Bland alla de lärare och elever som jag följer i de två skolorna är det deltagare som uttrycker någon form av antirasistiska ståndpunkter, som valts ut för den här artikeln. Mitt projekt är ju att söka efter skillnadsskapande också i det antirasistiska samtalet. Med det sagt finns enstaka tillfällen under mina fältarbeten då de förbjudna eller nedsättande orden som omger etnicitet eller ras ändå används. Ordet ”babbe” är ett sådant exempel.

Ordet blev mycket omtalat när *Expressen* under hösten 2012 publicerade ett videoklipp där framträdande sverigedemokrater använde grovt nedsättande uttryck en sen kväll i Stockholm. I filmen sågs partiets dåvarande ekonomisk-politiska talesman Erik Almqvist, tillsammans med sina partikamrater Christian Westling och Kent Ekeröth använda skällsord som ”babbe” och ”blatte-lover” till förbipasserande människor i Stockholmsnatten. I videoklippen fylls ”babbe” med rasistisk innebörd. Det tycks enligt Almqvists användning vara ett ord för den som inte är vit (och enligt den rasistiska logiken därmed inte heller svensk). Det verkar vara ett uttryck som kan användas i några SD-politikerns privata umgänge men som inte är avsett att nå offentligheten (när så väl skedde sattes politikerna i politisk karantän av partiet). Ordet ”babbe” är en synonym till andra tillmälen som ”svartskalle” eller ”blatte”, och i klippet med SD-politikerna har det en mycket nedsättande laddning. Det är ett ord som jag aldrig stött på i förortsskolor och jag hör aldrig någon ta tillbaka eller använda det som självbetitlat subversivt namn.

Det händer att jag också hör ordet användas i innerstadsskolan – men av röster som inte alls identifierar sig med invandringskritiska eller rasistiska ståndpunkter. Det kan gälla när någon citerar den rasistiske Andre. Som när Gabriella förklarar att folk kan ha fördomar om hennes skola för att den på sista tiden ”blivit en babbe-skola”, och att hon hört bekanta som frågat om det inte är ”jättemycket babbar som går där, på naturprogrammet?” Babben är ett ord för den Andre och hon skyndar sig att tillägga att hon själv inte delar den ståndpunkten och att det låter fördomsfullt att säga så. Det händer att lärare refererar till att de hört i korridorssnacket att naturklasserna kallas för babbe-klasser. Men vid ett par tillfällen används ordet också utan att hänvisas till den frånvarande och fördomsfulle Andre. Som när Julia berättar om hur hon veckan tidigare utsatts för en kränkande handling i skolans matsal:

Julia: Alltså bara en liten händelse som hände eh ... förra veckan fick mig att så här bli förbannad även fast man kanske inte borde bli det för man ska inte dra alla över en kam. Men eh ... jag och mina tjejkompisar hade suttit och ätit lunch vid ett runt bord i matsalen och sen så var det flera stycken av dem som hade gått ut och rökt, så var det bara jag och Elizabeth kvar. Så kommer det tre stycken eh, ja, babbar dårå. En utav de här tjejen eller en utav, det var två killar och så var det en tjej och den här tjejen (ohörbart) i skolan så här ska va lite så här butchig liksom. Går runt i stora mjukiskläder, inget smink alltså bara liksom skiter i allt och alla. Och så kommer de fram och frågar ifall det är ledigt där. Vi bara ”ja absolut, vi ska precis gå, så slå er ner”. Och så Elizabeth går lite i förväg. Jag reser mig upp, tar min tallrik och så här ska säga hej då och önska dem en trevlig dag, och då säger den här tjejen till mig ”Ey vänta lite” så här. ”Ja visst.” Då spottar hon ut sitt tuggummi på min tallrik! Och det var en sån händelse som fick mig att bara (skrattar) alltså ja jag blev helt *chockad*, alltså jag hade egentligen bara velat hålla min tallrik över henne bara, ”Du kan slänga ditt jävla tuggummi själv!” Fast jag tycker inte att man gör så, så att det, jag tycker att det är en oskriven regel att man inte gör så ifall man inte känner personen ... Eh men jag blev så här helt chockad ju.

Rickard: Vad gjorde du?

Julia: Ja jag bara ”ha en trevlig dag”. Så bara gick jag därifrån alltså, jag helt och då blev jag förbannad och bara ”Vad fan är det som händer med den här skolan?” Alltså du kan inte undgå att tänka såna tankar och bara ska det här, är det så här det ska vara? Ska man behöva göra små beteendeintagningar för att folk ska liksom kunna komma hit och sköta sig? Alltså det är ju såna grejer som får folk att bli ... förbannade ... som att säkert de blir förbannade på oss för att vi betar oss på nåt speciellt sätt.

Det här är historien om en utsatt situation i skolans matsal – ett spottat tuggummi på Julias tallrik, en utmaning från eleverna hon mötte. Det påminner om en scen i genren fängelsefilmer, där förhandling om vem som äger ett bord i en matsal spelas upp som symbol för vem som är över- och vem som är underordnad i den sociala hierarkin. Berättelsen kan också ställas mot det tidigare cafésamtalet där Julia och hennes kamrater talade gott om mångfald och samtidigt beskrev förortseleven som en särskild slags elev, associerad med platser utanför centrum. Hursomhelst, det spottade tuggummit på Julias tallrik måste förstås som en beskrivning av en kränkning, och hennes starka reaktion på ett sådant minne är lätt att förstå. Ändå inga hårda ord från Julias sida under mötet med eleverna i matsalen. Enligt hennes historia sade hon ”ha en trevlig dag” som svar

Rickard Jonsson

på spottet. Genom artigheten visar hon tolerans och självbehärskning. De nedsättande orden kommer senare när hon återberättar minnet och kallar eleverna ”babbar” som är ”butchiga” och som ”skiter i allt och alla”.

Användningen av babbe och de andra nedsättande orden ska förstås i relation till vad historien handlar om. Om berättarjaget är den utsatta så blir det också lättare att använda sådana uttryck. Orden som väljs för att återberätta förloppet måste stå i relation till poängen. För att slå fast allvaret och inte förmildra historien krävs laddade beskrivningar. Och det är här den utsatta kan göra anspråk på att använda tabubelagda ord – situationer som är än värre än den kränkning som ordet ”babbe” i sig innebär, ger möjligen ett berättigande att använda det. Men det märks under samtalet att det ändå finns ett problem. Trots den dramatiska matsalshistorien är det svårt för Julia att hävda rättigheten att använda ”babbe” tillsammans med den oroade frågan ”vad fan är det som händer med den här skolan?” Hon använder därför en rad olika sätt att parera det dilemman.

För det första har hon redan tidigare i intervjun hyllat mångfald och tagit avstånd från rasism. Hennes antirasistiska hållning är fastslagen när vi kommer till denna episod av samtalet. Det är en förutsättning för hur historien berättas. Eftersom Julia inte är rasist blir historien säkrare att berätta.

För det andra framställer Julia sina moraliska poänger som vore de allmängiltiga. Som att alla skulle ha reagerat på samma sätt som hon gjorde. Hon säger, ”alltså du kan inte undgå att tänka såna tankar, är det så här det ska vara?” Och hon säger, ”alltså det är ju såna grejer som får folk att bli ... förbannade”. Genom att hänvisa till ett ”du” och till ”folk” framstår kritiken som generell, samtidigt som den korta pausen innan ”förbannade” återigen för tankarna till att det finns något onämnbart i dessa slags samtal. Derek Edwards menar att om en berättare lyckas förvandla en moraliskt tveksam ståndpunkt till ett logiskt och normalt beteende, så krävs ingen särskild ursäkt eller förklaring till varför grova eller tabubelagda ord fällt (Edwards 2003). Beskrivningen av de nya eleverna som hotar den goda stämningen på skolan blir en vedertagen sanning. Poängen är att vi alla skulle önska bättre relationer på skolan, men nu är det som det är. Som om

inga alternativa historier återstår. Som om orden och beskrivningarna inte är resultatet av ett val hos berättaren – utan den bistra verkligheten som skildrats.

För det tredje inleder Julia sin historia med att kommentera att hon ”blev förbannad”. Hon säger att ”man egentligen inte borde bli det” eftersom ”man inte ska dra alla över en kam”. Sådana disclaimers brukar användas just innan en problematisk poäng ska uttryckas. Det är ett sätt att gardera sig mot risken att framstå i dålig dager. Det finns flera exempel på det i Julias historia: Efter att just ha uttalat ordet ”babbe” säger hon ”dåå” vilket i sig markerar en medvetenhet om ordets laddning och sätter det inom talade citationstecken. I slutet av berättelsen säger Julia också att ”det säkert finns saker hos oss som dom irriterar sig på också”. Hon föregår på så sätt invändningarna mot sina beskrivningar, och hon slår återigen fast sin antirasistiska hållning.

Julia citerar även sig själv som den artig som använder en respektfull ton som säger ”ja absolut, vi ska precis gå, så slå er ner” eller ”ha en trevlig dag”. Hon hänvisar till grundläggande ”oskrivna regler” som hon följer. Hon visar att hon kan tygla sina känslor medan antagonisten som spottar tuggummit målas upp som den som verkligen har nedsättande attityd, och som fylls med en rad negativa egenskaper.

Tjejen som kallas babbe beskrivs som ”butchig”. Hon har inget smink och hon ”skiter i allt och alla”. Sällan är väl klass och femininitet så tydligt uttryckt som i en beskrivning om vem som följer, och vem som inte följer, god etikett. Berättelsen om sig själv som uppfostrad och artig blir ett sätt att göra medelklassfemininitet i relation till den den butchiga tjejen som inte följer sociala koder (jfr Ambjörnsson, 2004).

Men det står också något mer på spel. I beskrivningen av ”babben” som säger ”Ey vänta lite” knyts också det icke-svenska, det icke-vita och talaren av förortsslang till den som bryter oskrivna regler. Det är som att det kaxiga beteendet väcker ordet ”babbe” till liv. Julia lyckas göra historien begriplig och rimlig *samtidigt* som hon berättar om ”babben” som förknippad med det flagranta regelbrottet, med det vulgära och det aggressiva, vars närvaro i förlängningen riskerar den goda stämningen på skolan.

Användningen av ordet ”babbe” i Julias matsalshistoria får mig att hoppa till under intervjun. Jag tror Julia lägger märke till det och kanske är det därför hon så noga väljer orden för att inte framstå som fördomsfull. Jag menar att historien går att förstå – dels i relation till hur Julia först berättat om sig själv som antirasist, dels för att de fyller funktionen att ta till de grävsta orden för att understryka poängen om det dramatiska i en skildring av en kränkning. Och nedsättande ord som utgår från hudfärg kan uppenbarligen användas i samtal, också där alla tagit avstånd från rasism.

5. Diskussion

Jag har vid det här laget försökt vrida och vända på användningen av ord som omger elever som kategoriseras utanför svenskheten – i samtal där ingen vill vara rasist. I dessa samtal har också hudfärg betydelse. Det är oftast inte explicit uttalat men jag har gett några exempel: Hur Victor beskrivs som svensk ”trots att han är mörk” eller hur ”babbe” används som ett ord, dels för den som inte sköter sig, men också för den som inte är vit. Så hur ska vi förstå användningen av, och tystnaden som omger, ämnet hudfärg eller ras tillsammans med antirasistiska eller icke-rasistiska historier?

Bonilla-Silva (2010) menar att den färgblinda rasismen är anpassad till ett politiskt korrekt sätt för att fortsätta uttrycka olika former av rasistiskt tankegods. Det skulle ju vara en förklaring till hur det talats om den Andre i materialet som jag presenterat. Att om man letar i berättelserna kommer man hitta attityder som inte är så antirasistiska som de i första anblick framstod som. I min analys har jag emellertid inte varit intresserad av att avslöja någon dold agenda. Jag tvivlar inte på elevernas antirasistiska hållning. Att leta efter bakomliggande rasistiska attityder löser överhuvudtaget inte upp särskilt många knutar för den här analysen.

Jag har snarare velat skrapa i egna sår: i det vardagliga samtal om mångfald som jag själv känner igen mig och deltar i. Jag har undersökt hur även liberal och demokratisk språkdräkt kan användas för att exkludera. Jag har visat hur positiva ord som ”mångfald”, ”blandning”, ”utmana fördomar” och ”nya influenser”, är associerade med det svenska och kan användas för att göra en god, antirasistisk svenskhet. Och att ord som ”invandraren” kan komma att betyda långt fler sa-

ker än någon som migrerat. Invandraren kan vara synonym för specifika egenskaper och uppträdanden i klassrummet och det kan vara ett annat ord för den som inte är vit.

Låt mig därför som avslutning återvända till ämnet som inledde artikeln – frågan om det som högerpopulistisk retorik brukar kalla för politisk korrekthet. Innebörden, enligt den populistiska användningen av begreppet PK, är att de som omfamnar det korrekta i själva verket undviker obekväma fakta och att de i förlängningen skönmålar samhällsproblem förknippade med exempelvis invandring. Denna definition är förstås djupt problematisk: att undvika rasistiskt språkbruk måste kunna förstås som ett medvetet moraliskt ställningstagande. Däremot har jag velat visa att de språkhandlingar som vi tänker på som politiskt korrekta också kan användas för att legitimera rådande ordning. Det politiskt korrekta kan – bland alla andra betydelser – också tas i anspråk för att *inte* handla antirasistiskt.

Det är just den poängen Sara Ahmed gör. I sin analys av sitt universitets policydokument om mångfald skriver Ahmed (2006) att deklARATIONEN av att vara för mångfald kan fungera icke-performativt – det vill säga att erkänna mångfald kan också användas som ett sätt att slippa göra något alls. Institutionen har deklarerat sin positiva inställning. Handlingen sker genom språket, inte genom faktisk förändring av exkluderande praktiker. Ahmeds poäng är giltig för min analys, med reservationen att ”icke performativ” ter sig som en missvisande benämning på dessa talhandlingar. Naturligtvis gör också sådana talakter något, däremot inte nödvändigtvis vad de utger sig för att göra. Det är språkhandlingar som gör något annat: istället för förändring status quo. I sin text om funktionshinder och politisk korrekthet i Sverige och Danmark, argumenterar Don Kulick (2014) för att språket kan göras till den plats där just moraliska handlingar utspelas. Annorlunda uttryckt, att handla rätt i språket kan i värsta fall ersätta andra etiska handlingar. Att hylla mångfald på anslag om skolans grundläggande värderingar, eller att använda rätt ord i vardagliga samtal, behöver inte nödvändigtvis förhindra skillnadsskapande.

Att säga att Fisksätraelever ”utmanade sociala koder” och ”bidrog med nya perspektiv” skapar förortseleven och den mångkulturella förorten som behäftade med just ett problem. Det är det performativa arbetet i vardagliga samtal som jag intresserat mig för här. En av de karaktärer som träder fram ur dessa antirasistiska berättelser är den stökige eleven. Jag har visat hur den stökige

skapas som osvensk, invandrare eller icke-vit – inom ramen för just de samtal som hyllar mångfald.

Referenser

- Ahmed, S. (2006). The Non-Performativity of Anti-Racism. *Meridans: Feminism, Race, Transnationalism*, 7(1), 104–125. Tillgänglig 26 06 18 på http://www.borderlands.net.au/vol5no3_2006/ahmed_nonperform.htm
- Ahmed, S. (2011). *Vithetens hegemoni*. Hägersten: Tankekraft.
- Ahmed, S. (2012). *On being included: racism and diversity in institutional life*. Durham, Duke University Press.
- Ambjörnsson, F. (2004). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.
- Bamberg, M. (2006). Stories: Big or small? Why do we care? *Narrative Inquiry*, 16 (1), 139–147. DOI: 10.1075/ni.16.1.18bam
- Bamberg, M. (red.) (2007). *Narrative – State of art*. Amsterdam: John Benjamins.
- Blommaert, J. & Vershueren, J. (1993). The rhetoric of tolerance or, what police officers are taught about migrants. *Journal of Intercultural Studies*, 14 (1), 49–62. DOI:10.1080/07256868.1993.9963396
- Blommaert, J. & Verschueren, J. (1998). *Debating diversity: Analysing the discourse of tolerance*. London: Routledge.
- Bonilla-Silva, E. (2002). The Linguistics of color blind racism: how to talk nasty about blacks without sounding 'racist'. *Critical Sociology*, 28 (1-2), 41–64. DOI:10.1177/08969205020280010501
- Bonilla-Silva, E. (2010). *Racism without racists*, Lanham: Rowman & Littlefield.
- Bonilla-Silva, E. (2011). The invisible weight of whiteness. The racial grammar of everyday life in contemporary America. *Ethnic and Racial Studies*, 35 (2), 173–194. DOI:10.1080/01419870.2011.613997.
- Bonilla-Silva, E. & Forman, T. A. (2000). "I am not a racist but...": Mapping white college students' racial ideology in the USA. *Discourse & Society*, 11 (1), 50–85. <https://www.jstor.org/stable/42888295>

- Beuhler, J. (2012). "There's a problem, and we've got to face it": How staff members wrestled with race in an urban high school. *Race Ethnicity and Education*, 16 (5), 629-652. DOI: 10.1080/13613324.2011.646256
- Bucholtz, M. (2011). *White kids. Language, race and styles of youth identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Butler, J. (1997). *Excitable speech: A politics of the performative*. New York: Routledge.
- Castagno, A. E. (2008). "I don't want to hear that!": Legitimizing whiteness through silence in schools". *Anthropology & Education Quarterly*, 39 (3), 2008, s. 314–333. DOI:10.1111/j.1548-1492.2008.00024.x
- De Fina, A. & Georgakopoulou, A. (2012). *Analyzing narrative. Discourse and sociolinguistic perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, D. (2003). "Analyzing racial discourse: the discursive psychology of mind-word relationships", I H. van den Berg, M. Wetherell & H. Houtkoop-Steenstra (red.) *Analyzing race talk: multidisciplinary perspectives on the research interview*, (31-48). Cambridge: Cambridge University Press.
- Georgakopoulou, A. (2006). Thinking big with small stories in narrative and identity analysis. *Narrative Inquiry*, 16 (1), 122–130. DOI: 10.1075/ni.16.1.16geo
- Georgakopoulou, A. (2007). *Small stories, interaction and identities*. Amsterdam: John Benjamins.
- Haviland, V. S. (2008). "Things get glossed over". Rearticulating the silencing power of whiteness in education. *Journal of Teacher Education*, 59 (1), 40–54. DOI: 10.1177/0022487107310751
- Hikido, A. & Murray, S. B. (2015). Whitened rainbows: How white college students protect whiteness through diversity discourses. *Race Ethnicity and Education*, 19(2), 389-411. DOI: 10.1080/13613324.2015.1025736
- Hübinette, T., Hörnfeldt, H., Farahani, F. & León Rosales, R. (2012). "Om ras och vithet i det samtida Sverige: inledning". I Tobias Hübinette, Helena Hörnfeldt, Fataneh Farahani & René León Rosales (red.), *Om ras och vithet i det samtida Sverige*, (41-75). Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Hübinette, T. & Lundström, C. (2011). Sweden after the recent election: The doublebinding power of Swedish whiteness through the mourning of the loss of 'old Sweden' and the

Rickard Jonsson

passing of 'good Sweden'. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 19 (1), 42–52.

DOI: 10.1080/08038740.2010.547835

Jonsson, R. (2014) "Boys' anti-school culture? Narratives and school practices", *Journal of Anthropology and Education Quarterly* 45(3), 276–292. DOI: 10.1111/aeq.12068

Jonsson, R. (2015). *Värst i klassen. Berättelser om stökiga pojkar i innerstad och förort*. Stockholm: Ordfront.

Jonsson, R. (2018). Swedes can't swear: Making fun at a multiethnic secondary school. *Journal of Language, Identity & Education*, 17(5), 320-335. DOI: 10.1080/15348458.2018.1469412

Jonsson, R. & Milani, T. (2009). "Här är alla lika! Jämlikhetsideologi och konstruktionen av den 'Andre' i media och skola. *Utbildning och Demokrati*, 18 (3), 67–86.

Kulick, D. (2014). Danes call people with Down syndrome 'mongol': politically incorrect language and ethical engagement. *Byen og Blikkets Lyst: festskrift til Henning Bech, Seksualiteter: Skrift-række fra Centrum for Seksualitetsforskning*, 85-105.

Lewis, S. E. (2001). There is no 'race' in the schoolyard: Color-blind ideology in an (almost) all-white School. *American Educational Research Journal*, 38 (4), 781–811. URL: <https://www.jstor.org/stable/3202503>

Pollock, M. (2004). *Colormute: Race talk dilemmas in an American school*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Potter, J. (1996). *Representing reality: Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage.

Pripp, O. & Öhlander, M. (2008). *Fallet Nigger black: Antirasismens gränser*. Stockholm: Agora.

Stoll, L. C. (2014). Constructing the color-blind classroom: Teachers' perspectives on race and schooling. *Race Ethnicity and Education*, 17(5), 688-705. URL: <https://doi.org/10.1080/13613324.2014.885425>

van Dijk, T. A. (1992). Discourse and the denial of racism. *Discourse & Society*, 3, 87–118. URL: <https://www.jstor.org/stable/42887774>

Wetherell, M. & Potter, J. (1992). *Mapping the language of racism: discourse and the legitimation of exploitation*. New York: Columbia University Press.